

Kraków, 17 lipca 2023 r.

Prof. dr hab. Jerzy Zdanowski
Katedra Historii Stosunków Międzynarodowych
Instytut Nauk Politycznych
Karkowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
w Krakowie
jerzyzda@gmail.com

RECENZJA

Dysertacji doktorskiej Pani mgr Marzeny Mruk pt.: „Afganistan i Pakistan w polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu w latach 2001–2019” napisanej w zakresie dziedziny nauk społecznych dyscypliny nauki o polityce i administracji pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Mirona Lakomego i prof. UŚ dr hab. Katarzyny Czornik (promotor pomocniczy) na Wydziale Nauk Społecznych w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

1. Dane podstawowe o rozprawie

Praca doktorska Pani mgr Marzeny Mruk „Afganistan i Pakistan w polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu w latach 2001–2019” jest ważnym dla dyscypliny nauki o polityce i administracji badaniem polityki bezpieczeństwa państwa. Doktorantka przeprowadziła analizę wybranych wątków tego zagadnienia w odniesieniu do Islamskiej Republiki Iranu w latach 2001–2019 i dokonała syntezy zagadnień cząstkowych. Dysertacja liczy 570 stron i 2027 przypisów. Pięć rozdziałów składa się na logiczną całość. Praca zawiera Zakończenie i Bibliografię. Uzupełnia ją 18 tabel i 7 wykresów.

2. Ocena merytoryczna

W dysertacji sformułowany został przedmiot pracy, cel główny, sześć celów szczegółowych i siedem pytań badawczych. Cel główny to „ukazanie roli Afganistanu w polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu (...) w latach 2001–2019”. Przedmiot, cele szczegółowe i pytania badawcze są sformułowane w sposób zrozumiały. Również nie można mieć zastrzeżenia do jasności sformułowania celu głównego. Niemniej, można się zastanowić, czy w tym przypadku potrzebne są przymiotniki „najważniejszy” i „kluczowy”.

Rodzi to pytanie, jakie były kryteria selekcji czynników i uznania jednych za ważniejsze od drugich. Z celami i pytaniami dobrze koresponduje hipoteza i siedem hipotez roboczych. Hipoteza główna zawiera ciekawe i inspirujące przypuszczenie, że w obliczu amerykańskiej globalnej wojny z terroryzmem Iran podjął działania na rzecz stabilizacji sytuacji wewnętrznej Afganistanu i Pakistanu.

Ramy czasowe zostały precyzyjnie określone i uzasadnione w pełni. Datę graniczną wyznacza 11 września 2001 r., kiedy doszło do ataku terrorystycznego na USA, po którym Waszyngton ogłosił globalną wojnę z terroryzmem. Pobudziło to Islamską Republikę Iranu do sformułowania nowych założeń polityki bezpieczeństwa. Cezurą górną jest 2019 r., w którym przypadła czterdziesta rocznica zwycięstwa rewolucji islamskiej, co stanowi odpowiedni moment do oceny polityki bezpieczeństwa Iranu z szerszej perspektywy. Drugi argument Autorki przemawiający za taką cezurą górną nie jest tak przekonujący jak pierwszy. Wydaje się, że Doktorantka rozumie „brak rzetelnych i dokładnych źródeł omawiających...” jako brak opracowań innych autorów. Natomiast, jeśli „źródła” to dokumenty i decyzje władz irańskich, to chyba takowe istnieją i mogłyby stać się podstawą do opracowania przez Doktorantkę „rzetelnego i dokładnego” opracowania.

Wybór dla badania stosunków z Afganistanem i Pakistanem jest zrozumiały, gdyż rozpoczęcie przez USA globalnej wojny z terroryzmem postawiło w innym świetle relacje Teheranu z sąsiadami, którzy znaleźli się w centrum uwagi administracji amerykańskiej. Pani mgr Marzena Mruk słusznie podkreśla (s. 7), że zależności Iranu, Afganistanu i Pakistanu czynią te państwa naturalnymi sojusznikami, ale bardziej zasadne wydaje się postrzeganie tych zależności w kategoriach współpracy i rywalizacji.

Zwraca uwagę rozbudowany charakter hipotez roboczych, co świadczy o dobrej znajomości przez Doktorantkę stosunków Iranu z Afganistanem i Pakistanem. W pierwszej hipotezie roboczej Pani mgr Marzena Mruk pisze (s. 11) o zagrożeniach dla polityki bezpieczeństwa Iranu w związku z niestabilną sytuacją w najbliższym otoczeniu tego państwa; wymienione zostały, m. in. konflikty zbrojne, w tym wojna w Syrii i Jemenie. Zaskakujący jest brak wzmianki o wojnie w Iraku po 2003 r. Dla Iranu było to wydarzenie znacznie ważniejsze niż wojna w Jemenie, gdyż konflikt w Iraku zmienił układ sił w regionie, i to na korzyść Iranu. To z kolei miało wpływ na możliwości oddziaływania tego państwa na sytuację na wschodzie, tzn. w Afganistanie i Pakistanie. Pominięcie Iraku na str. 11 jest, jak się wydaje, tylko przeoczeniem, gdyż Doktorantka wymienia Irak w danym kontekście na s. 143.

Dysertacja napisana została przy pomocy poprawnie dobranych i właściwie wykorzystanych metod oraz technik badawczych, choć widziałbym znacznie obszerniejsze uzasadnienie ich doboru. Na stronie 18 Doktorantka pisze, że przeprowadziła analizę problemu badawczego w oparciu o paradygmat realizmu neoklasycznego i trafnie wskazuje na istotę tego paradygmatu. Według mnie, akapit ten powinien być znacznie rozbudowany, aby pokazać niuanse realizmu neoklasycznego i różnicę w porównaniu z realizmem klasycznym. Zaskakuje, że Doktorantka nie wymienia żadnego z twórców tego paradygmatu, a o samym paradygmacie pisze na podstawie opracowań polskich. Uwaga ta dotyczy także narracji na stronach 49–51. Pozytywnie w przypisach 173–174 nie wyczerpują listy twórców tej szkoły. Również o metodzie decyzyjnej i instytucjonalno-prawnej należał napisać w tekście głównym z podaniem autorów tych metod. Takie rozwiązanie pozwoliłoby jasno określić, co doktorat wnosi do dyskursu teoretycznego i metodologii badań. Podniosłoby to tym samym wartość merytoryczną rozprawy, zważywszy, że dysertacja powstała w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce i administracji.

3. Formalna ocena rozprawy

Tytuły rozdziałów i podrozdziałów są poprawne i odpowiadają treści w nich zawartych. Wstęp (ss. 6–21) napisany został zgodnie z kryteriami stawianymi dla tego typu rozważań i poza uwagami zapisanymi w Ocenie merytorycznej oraz Uwagach szczegółowych nie budzi zastrzeżeń.

W rozdziale pierwszym (ss. 22–87) omówione zostało zagadnienie bezpieczeństwa państwa w nauce o stosunkach międzynarodowych. Poza ogólnym rozumieniem tego zagadnienia przedstawione zostały typologie w ujęciu podmiotowym i przedmiotowym oraz miejsce bezpieczeństwa w teoriach stosunków międzynarodowych. Zwraca uwagę zachwiana nieco proporcja na rzecz uszczegółowienia poruszanej tematyki kosztem teorii. Rodzajom zagrożenia poświęcono prawie 30 stron, podczas gdy trzem teoriom traktującym o bezpieczeństwie zaledwie 10 stron. Z tytułu rozdziału wynika jednoznacznie, że kwestie te miały zostać potraktowane równoznacznie.

Rozdział drugi (ss. 88–192) traktuje o uwarunkowaniach polityki bezpieczeństwa Iranu i składa się z dwóch podrozdziałów omawiających uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne. W drugim podrozdziale przedstawiono miejsce Iranu w strategiach bezpieczeństwa mocarstw globalnych.

Rozdział trzeci (ss. 193–282) nawiązuje do poprzedniego i znajdujemy w nim omówienie zagrożeń dla bezpieczeństwa Iranu oraz priorytety polityki władz tego państwa w kwestii bezpieczeństwa w latach 2001–2019. Rozdział ten został opracowany na podstawie wyłącznie źródeł zewnętrznych – opracowań autorów polskich i innych zachodnich. Rozdział ten byłby bardziej wartościowy, gdyby zostały w nim przedstawione stanowiska władz Iranu w sprawie np. stosunków z Izraelem, programu nuklearnego czy sankcji nałożonych na Iran, a także ocena rozwoju wydarzeń dokonana przez Doktorantkę.

Rozdziały czwarty (ss. 283–390) oraz piąty (ss. 391–488) poświęcone są odpowiednio Afganistanowi oraz Pakistanowi i mają podobną strukturę. Pani mgr Marzena Mruk najpierw omawia uwarunkowania polityki bezpieczeństwa Iranu wobec danego państwa przed 1979 r., a następnie po tej dacie. W dalszej kolejności analizuje środki bezpieczeństwa Iranu wobec każdego z tych państw, a w końcu omawia skuteczność polityki bezpieczeństwa wobec tego państwa. Jest to dobre rozwiązanie, gdyż pozwala czytelnikowi lepiej zrozumieć wagę zagadnienia i porównać je w odniesieniu do dwóch państw.

Rozprawę wieńczy Zakończenie (ss. 489–517). Doktorantka starannie i rzetelnie omawia w nim wnioski odnoszące się do hipotezy głównej oraz siedmiu hipotez roboczych.

Na wysoką wartość merytoryczną wpływają także rozbudowane przypisy zawierające szczegółowe informacje, które dopełniają treść, nie zakłócając narracji. Przypisy są zapisane zgodnie z zasadami polskiej edycji.

Należy także docenić zamieszczone w dysertacji materiały graficzne w formie osiemnastu tabel i siedmiu wykresów. Mają one bezpośredni związek z narracją i są odpowiednio rozmieszczone w tekście.

Uwagi szczegółowe i sugestie

- W Spisie treści (zarówno w wersji papierowej, jak i elektronicznej) pominięty został Wstęp (brak stron 6–21).

- we Wstępie znajdujemy sformułowania, które rodzą pytania, czy są potrzebne. Np. na str. 6 czytamy „Polityka bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu nigdy nie miała charakteru przypadkowego”; wydaje się, że polityka bezpieczeństwa każdego państwa rodzi się pod wpływem pewnych czynników i tym samym nie jest przypadkowa; w każdy razie należałoby to wyjaśnić.

- nie jestem przekonany, czy należało wyjaśniać w przypisie na s. 6 (przypis 1), co to jest społeczność międzynarodowa, rodzi to bowiem pytanie, dlaczego nie zostały wyjaśnione takie inne terminy, jak konflikt, rywalizacja, potencjał itd.

- w zdaniu na str. 19, akapit 1 „...także kilku podstawowych metod...” wyraz „kilku” wydaje się zbędny.

- niezręczne sformułowanie na s. 8: „Iran był beneficjentem obalenia reżimu talibów.” Beneficjent wnosi pozytywny udział; może lepiej „Iran przyczynił się w największym stopniu do obalenia...”

- trudne się zgodzić z przekonaniem Doktorantki, że wyjątkowość Iranu wiąże się z tym, że znajduje się na skrzyżowaniu szlaków handlowych i łączy inne terytoria. W końcu każde – lub prawie każde – państwo leży na jakimś skrzyżowaniu i coś łączy. Bardziej przekonująca jest cecha, o której czytamy na tej samej stronie 6 w przypisie 3, chociaż też nie jest to sedno wyjątkowości Iranu, gdyż każde państwo ma poczucie wartości i dumy z dziedzictwa kulturowego. Według mnie bardziej trafne byłoby nawiązanie do tradycji imperialnej i faktu, iż Iran w czasach nowożytnych nie stracił niepodległości.

- doprecyzowania wymaga treść przypisu 4 (s. 6), w której czytamy, że „Islamska Republika Iranu jest uważana za państwo zagrażające międzynarodowemu bezpieczeństwu”. Nasuwa się pytanie, uważane za takie przez kogo? Przez ONZ, USA, Chiny?

- zaskakuje treść przypisu 5. Autorka powołuje się na jedno opracowanie i stwierdza, że wpływ czynnika ideologicznego na politykę bezpieczeństwa Iranu uzależniony jest od poziomu odczuwalnego przez reżim zagrożenia. Biorąc pod uwagę temat dysertacji, taka lub podobna konkluzja powinna znaleźć się w zakończeniu i być rezultatem badania. Po co pisać 570-stronicową dysertację, jeśli już we Wstępie wiemy, jaki będzie rezultat badania. W tym miejscu należało wyjaśnić znaczenie kategorii terminu „reżim.” Zapewne jest on użyty w takim znaczeniu, w jakim występuje w nauce o polityce.

- niefortunne jest też stwierdzenie: „Wśród celów szczegółowych pracy należy wskazać”. Po tym stwierdzeniu podanych jest sześć celów szczegółowych. Czy „wśród” oznacza, że takich celów jest więcej niż sześć?

- nazwiska irańskie i nazwy irańskich instytucji zostały zapisane zgodnie z angielską transkrypcją i trzeba przyznać, że zapis ten jest w miarę spójny (choć mamy Rouhani, ale Ahmadineżad). Z drugiej strony, istnieje polska transkrypcja zapisu nazw perskich, jak

również polskie przekłady nazw instytucji irańskich, zaczynając od nazwy państwa, czyli Republiki Muzułmańskiej Iranu (patrz: M. Stolarczyk, *Iran: państwo i religia*) i nazwiska przywódcy Iranu, tzn. Chomejniego. Ponieważ dysertacja jest w języku polskim, to należało dostosować zapis do zasad transkrypcji polskiej. Sugeruję to zrobić na etapie ewentualnego przygotowania tekstu do publikacji.

- Rada Współpracy Arabskich Państw Zatoki to poprawna nazwa tej organizacji

- kilkakrotnie znajdujemy stwierdzenie „część”, np. s. 110 „część irańskiego uzbrojenia”; s. 127 „część zajmowana przez Kadzarów”; s. 133. p. 525 „część odrzucała”; s. 134 „część granicy”. Stwierdzenie to rodzi pytanie, kogo i co Doktorantka ma na uwadze.

- Dysertacja powstała przy wykorzystaniu bogatej literatury przedmiotu: warto docenić, że Doktorantka sięgnęła nie tylko po literaturę polskojęzyczną, ale także obcą – anglojęzyczną. Ta ostatnia została wykorzystana głównie w części dysertacji dotyczącej Iranu. Jednak wśród autorów piszących po angielsku jest stosunkowo mało autorów irańskich. Praca zyskałaby na wartości, gdyby przedstawiony został w większym stopniu irański punkt widzenia na zagadnienie. Iran byłby nie tylko przedmiotem, ale w jakimś stopniu podmiotem w badaniu. W Iranie działają ośrodki badawcze, np. the Center for Scientific Research and Middle East Strategic Studies (CMESS) (<https://www.emess.ir>) lub Institute for Political and International Studies (<https://www.ipis.ir/en>), które wydają raporty i czasopisma po angielsku o polityce Iranu. Inne, jak np. The Foundation for Iranian Studies powstały na Zachodzie w środowisku emigrantów irańskich i są zaliczane do głównych research centers and think tank publikujących o Bliskim Wschodzie (<https://mese.tiu.edu/research-resources/external-links/research-centers-and-think-tanks>).

- W Bibliografii w części Dokumenty mogłoby się znaleźć więcej dokumentów irańskich. Na dobrą sprawę jest tam tylko jeden taki dokument, tzn. konstytucja Iranu. Tymczasem na stronach internetowych zarówno rządu irańskiego, jak i ministerstwa spraw zagranicznych Iranu można znaleźć wiele informacji dokumentacyjnej.

- Bibliografia zamieszczona na stronach 517–568 jest bogata, ale wymaga, w mojej opinii, precyzyjnego zapisu. Dokumenty powinny być uporządkowane według ich znaczenia (np. wagi aktów normatywnych). Przy takim podejściu Konstytucja Iranu powinna znaleźć się na pierwszym miejscu, a w dalszej kolejności dokumenty według przyjętego klucza. Warto wprowadzić rozróżnienie między „dokumentami” i „źródłami pierwotnymi”. Opracowania słownikowe i leksykony należałoby wyodrębnić w oddzielną grupę i umieścić w niej roczniki

strategiczne, które znajdują się obecnie w dziale „Artykuły w czasopismach” (?). W tym dziale mamy umieszczone poważne studia naukowe obok artykułów popularno-naukowych. Oddzielenie tych dwóch rodzajów publikacji byłoby bardzo pomocne dla czytelnika, który nie jest zaznajomiony z literaturą na dany temat. I ostatnia sprawa, biorąc pod uwagę, że dysertacja doktorska powinna wносить wkład do dyskursu teoretycznego o danym zagadnieniu, celowym byłby podział pozycji bibliograficznych na część dotycząca teorii (w tym przypadku realizmu neoklasycznego i dwóch metod badawczych) oraz część dotyczącą Iranu.

Rekomendacja

Biorąc powyższe pod uwagę, przekazana mi do recenzji dysertacja doktorska Pani mgr Marzeny Mruk pt.: „Afganistan i Pakistan w polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu w latach 2001–2019” stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki w dyscyplinie nauk o polityce i administracji oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Praca nie jest wolna od uwag, które zgłosiłem z racji roli recenzenta, ale uwagi te nie obniżają znacząco wartości merytorycznej rozprawy.

W związku z tym, rekomenduję Radzie Naukowej Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach poddanie dysertacji doktorskiej Pani mgr Marzeny Mruk pt.: „Afganistan i Pakistan w polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu w latach 2001–2019” dalszym etapom przewidzianym w procedurze przewodów doktorskich.

Prof. dr hab. Jerzy Zdanowski

